

TOMASZ WOJEWODZIC
JAROSŁAW MIKOŁAJCZYK
Uniwersytet Rolniczy
Kraków

DYWESTYCJE PRODUKCYJNE W GOSPODARSTWACH TOWAROWYCH – PRÓBA IDENTYFIKACJI SKALI ZJAWISKA*

Wprowadzenie

Od początku lat 90. XX wieku obserwowany jest w Polsce proces odchodzenia pewnej części gospodarstw od produkcji towarowej, a także od produkcji w ogóle. Rolnictwo wyraźnie rozpada się na dwa bloki: rolnicze gospodarstwa towarowe oraz gospodarstwa prowadzone (lub tylko istniejące) z innych względów. Obydwe grupy funkcjonują według dwóch odmiennych modeli agrarnych. Gospodarstwa najsilniejsze (często największe) umacniają swoje powiązania z rynkiem, dążąc jednocześnie do powiększania swojej powierzchni, majątku gospodarstwa i intensywności produkcji. Na drugim biegunie znajdują się gospodarstwa drobne, które upraszczają i ograniczają produkcję [5]. W obydwóch modelach może mieć miejsce czasowe lub trwałe ograniczanie (likwidacja) produkcji w wybranych działalnościach produkcyjnych¹, choć motywy takiego działania będą na ogół odmienne. Spodziewać się bowiem należy, że w dużych, ekonomicznie silnych podmiotach, ograniczenie lub likwidacja produkcji w ramach danej działalności produkcyjnej może być efektem dostosowywania się gospodarstwa do koniunktury gospodarczej, dążenia do specjalizacji, eliminacji działalności pobocznych, koncentracji produkcji. W gospodarstwach słabych ekonomicznie eliminowanie kolejnych działalności produkcyjnych to na ogół efekt upraszczania produkcji lub kolejny etap upadku ekonomicznego². Zarówno w przypad-

---

* Opracowanie wykonane w ramach projektu nr 3913/B/H03/2011/40 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

¹ Działalność produkcyjna to zespół czynności, które prowadzą do wytworzenia jednolitego produktu głównego, np. ziemniaków, buraków cukrowych, mleka, żywca wieprzowego itp. [4]. W opracowaniu pod pojęciem działalności produkcyjnej, ze względu na sposób prowadzenia ewidencji w FADN, rozumiana może być grupa działalności w ramach jednej gałęzi gospodarstwa (np. pozostałe bydło) lub cała gałąź (np. trzoda chlewna).

² Przez upadek ekonomiczny gospodarstwa rolniczego rozumieć należy proces ograniczania jego funkcji produkcyjnych, aż do momentu całkowitego wygaszenia działalności rolniczej [12].

ku pierwszej, jak i drugiej omawianej grupy gospodarstw, proces eliminacji poszczególnych działalności produkcyjnych, gałęzi produkcji, czy nawet działów może nosić znamiona dywestycji produkcyjnych.

Celem opracowania jest próba zdefiniowania pojęcia dywestycji produkcyjnych w gospodarstwach rolniczych oraz oszacowania skali i struktury tego zjawiska wśród gospodarstw towarowych należących do rolników indywidualnych.

Istota dywestycji produkcyjnych

Gospodarstwa towarowe, w przeciwieństwie do podmiotów o charakterze socjalnym i samozaopatrzeniowym, charakteryzują się mocnymi powiązaniem z rynkiem. To rynek w dużej mierze decyduje o skali i strukturze produkcji w tych gospodarstwach. Zwiększanie i zmniejszanie rozmiaru poszczególnych działalności produkcyjnych jest naturalnym elementem dostosowywania się gospodarstw do popytu rynkowego. Zmiany te mogą mieć jednak charakter bardziej radykalny, powodując trwałe zmniejszenie zakresu produkcji w niektórych działalnościach produkcyjnych lub wykluczenie ich ze struktury produkcji w danym gospodarstwie. Mamy wówczas do czynienia z dywestycjami produkcyjnymi.

Pojęcie dywestycji nie jest pojęciem nowym, funkcjonuje w literaturze fachowej od ponad czterdziestu lat³. Dywestycje w literaturze definiowane są jako „...*dobrowolne (planowane) lub wymuszone (doraźne) sytuacją kryzysową ograniczenie (ograniczanie) dotychczasowego zakresu (profilu) i skali działania przedsiębiorstwa oraz zaprzestanie części działalności (wycofanie, likwidację) lub pozbycie się jej (głównie przez sprzedaż)* [6, 8].

Natomiast przez dywestycje w gospodarstwie rolniczym „*należy rozumieć planowe i świadome ograniczanie produkcji rolniczej lub/i zaangażowania zasobów gospodarstwa domowego rolnika w działalność produkcyjną gospodarstwa prowadzące do uwolnienia zasobów ziemi, pracy i kapitału, które mogą zostać wykorzystane w innej działalności rolniczej lub pozarolniczej, co w konsekwencji doprowadzi do wzrostu dochodu osobistego rolnika i jego rodziny*” [10]. Ograniczenie produkcji lub eliminacja niektórych działalności w konsekwencji powinny dać w efekcie poprawę sytuacji ekonomicznej rodziny rolniczej. Poprawa taka może mieć miejsce w sytuacji polepszenia wyniku finansowego gospodarstwa lub wzrostu dochodów z poza gospodarstwa dzięki wykorzystaniu uwolnionych z gospodarstwa zasobów ziemi, pracy lub kapitału. Celem dywestycji produkcyjnych może być zatem:

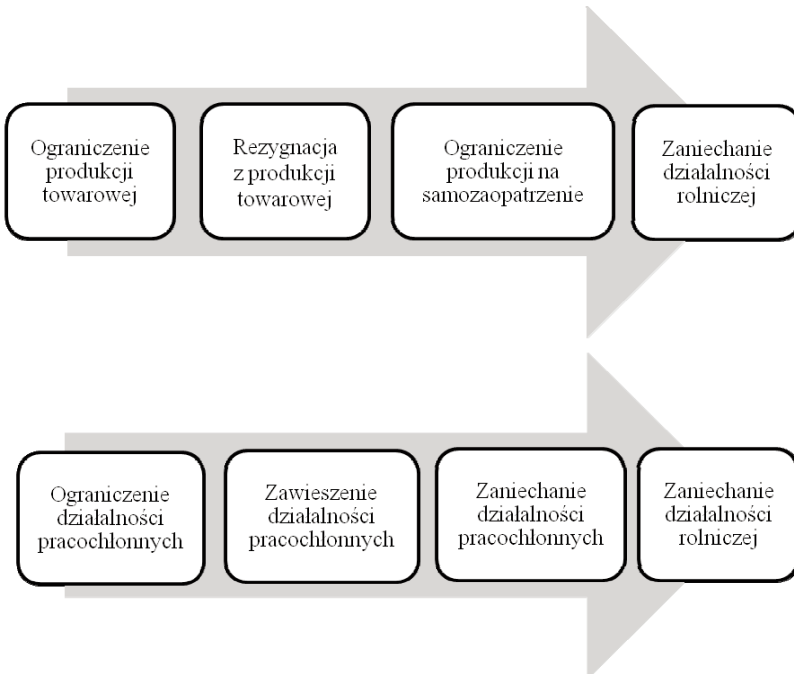
- rezygnacja z działalności generującej ujemną nadwyżkę bezpośrednią⁴, bez zaangażowania uwolnionych zasobów w inną działalność;

³ W światowej literaturze pisali o nim Lovejoy [6], Boddewyn [1]. Do polskiej literatury fachowej trafiło w latach osiemdziesiątych m.in. poprzez prace Chastin'a [2], Straszynskiego [9]. Bardzo szeroko do zagadnienia dywestycji w przedsiębiorstwach podeszła w swych pracach Osbert-Pociecha [8], dokonując szerokiego przeglądu literatury zagranicznej oraz przenosząc to pojęcie na grunt polski. Adaptacja tego pojęcia do opisu procesów zachodzących w gospodarstwach rolniczych podjęta została dopiero pod koniec pierwszej dekady XXI wieku [10].

⁴ Gdy niewykorzystywanie zasobów będzie korzystniejsze ekonomicznie niż wykorzystywanie ich w tej działalności, ponieważ przychód z danej działalności nie jest w stanie pokryć kosztów bezpośrednich.

- realokacja zasobów wewnątrz gospodarstwa (z działalności o niższej efektywności ekonomicznej do działalności o wyższej efektywności);
- wycofanie zasobów z produkcji w gospodarstwie rolniczym i zaangażowanie ich poza gospodarstwem.

Rezygnacja z produkcji, skutkująca wycofaniem wykorzystywanych w niej zasobów z działalności gospodarczej, nosi znamiona dywestycji o charakterze paliatywnym. Natomiast rezygnacja z danej działalności, przy jednoczesnym zagwarantowaniu „zatrudnienia” wycofywanym zasobom czynników produkcji w innej działalności w gospodarstwie lub poza nim, traktowana może być jako dywestycje antycypacyjne. W gospodarstwach suplementarnych (pomocniczych, samozaopatrzeniowych, uzupełniających dochody) bardzo często dywestycje produkcyjne są przejawem stopniowego wycofywania się z działalności rolniczej w ogóle. Jak wskazują wcześniejsze badania prowadzone wśród gospodarstw słabych ekonomicznie [11], następujące zmiany w strukturze i skali produkcji polegają głównie na zmniejszeniu udziału praco- i kapitałochłonnych działalności produkcyjnych w prowadzonej działalności rolniczej (schemat 1). Znaczna część gospodarstw suplementarnych ogranicza się do utrzymania zdolności produkcyjnych ziemi przy minimalizacji nakładów pracy, co można uznać za kolejny etap upadku ekonomicznego tych gospodarstw.

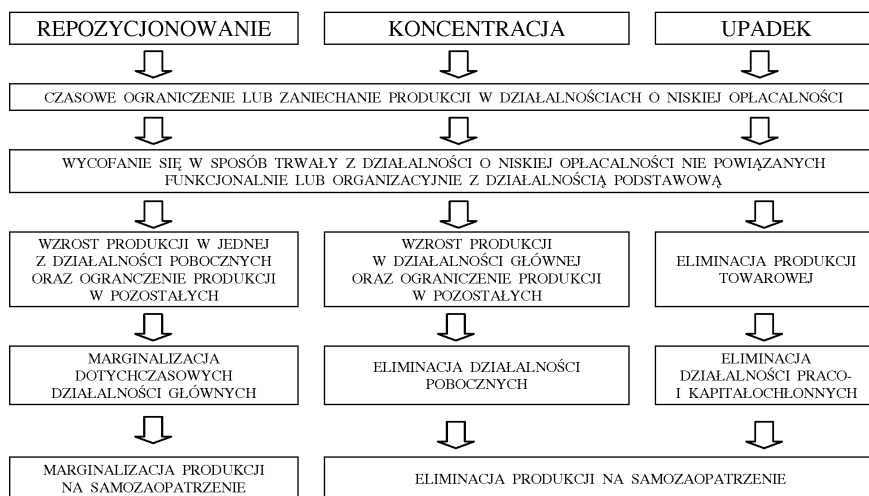

Schemat 1. Recesywne zachowania gospodarstw słabych ekonomicznie – produkcja

Źródło: [13].

W gospodarstwach towarowych znacznie częściej spotykamy dywestycje o charakterze antycypacyjnym, wyprzedzającym, mające na celu dostosowywanie skali i struktury produkcji do potrzeb zmieniającego się rynku, przy jednoczesnym dążeniu do optymalnego wykorzystania zasobów, jakimi dysponuje rodzina rolnicza. Dywestycje antycypacyjne mogą przybierać formę repozycjonowania lub rekoncepcji. Jak wskazują Decker i van der Valden [3], repozycjonowanie oznacza zmianę działalności podstawowej, rekoncepcja natomiast polega na rezygnacji z działań peryferyjnych na rzecz działalności podstawowej.

Repozycjonowanie w gospodarstwach rolniczych rzadko przyjmuje formę rewolucyjną, gdyż bardzo często poszczególne działalności są powiązane ze sobą w sposób funkcjonalny⁵, świadcząc sobie nawzajem „usługi”. Ze względu na tradycyjnie wielokierunkowy charakter produkcji w gospodarstwach rolniczych, bardzo rzadko mamy do czynienia z rekoncepcją, znacznie częściej obserwujemy procesy koncentracji połączone ze specjalizacją i/lub uproszczeniem gospodarstwa⁶. Specjalizację produkcji postrzegać należy jako konsekwencję dążenia gospodarstw towarowych do poprawy efektywności ekonomicznej gospodarowania i wykorzystywania tzw. efektów skali. Specjalizacja wymaga koncentracji posiadanych zasobów na niewielkiej liczbie działalności (jedna do trzech), co bardzo często ze względów organizacyjnych (unikanie rozpraszania zasobów siły roboczej i kapitału) i ekonomicznych (praco- i kapitałochłonność, opłacalność produkcji) wymusza ograniczenie lub likwidację działalności mających jedynie charakter samozaopatrzeniowy.

Schemat 2. Procesy eliminacji działalności produkcyjnych w gospodarstwie towarowym

Źródło: Opracowanie własne.

⁵ Często występują stosunki komplementarne pomiędzy poszczególnymi gałęziami produkcji lub działalnościami produkcyjnymi powodujące, że zmniejszenie produkcji w jednej działalności wymusza zmniejszenie produkcji w innej działalności, np. produkcja kukurydzy i produkcja mleka.

⁶ Specjalizacja produkcji to ograniczenie asortymentowej produkcji towarowej w gospodarstwie, natomiast uproszczenie gospodarstwa to ograniczenie wielostronności produkcji do niezbędnego minimum (zmniejszenie liczby działalności produkcyjnych prowadzonych w gospodarstwie) [4].

Materialy i metody

Wobec nasilających się procesów rezygnacji części gospodarstw rolniczych z niektórych działalności produkcyjnych, mogących być zarówno oznaką samowykluczania się poszczególnych podmiotów z działalności rolniczej w ogóle, jak również przejawami upraszczania produkcji, specjalizacji i koncentracji produkcji, wzrasta zainteresowanie przesłankami, przebiegiem, skalą i skutkami dywestyacji, w tym również dywestyacji produkcyjnych w rolnictwie.

W opracowaniu podjęto próbę identyfikacji i oszacowania struktury gospodarstw towarowych dokonujących dywestyacji. Materiał źródłowy dla prowadzonych rozważań stanowiły gospodarstwa osób fizycznych prowadzące rachunkowość w ramach systemu Polski FADN nieprzerwanie w latach 2004–2009, łącznie 6881 podmiotów. Zestawienia i obliczenia zostały wykonane w oparciu o wyniki standardowe uzyskiwane przez badane gospodarstwa w latach brzegowych. Za gospodarstwa dokonujące dywestyacji produkcyjnych uznano te, które w roku 2009 nie prowadziły danej działalności, pomimo że występowała ona jeszcze w gospodarstwie w 2004 r. Wyniki standardowe pozwoliły na identyfikację gospodarstw rezygnujących:

- z produkcji sadowniczej (SE055),
- z produkcji warzyw i kwiatów (SE046),
- z produkcji ziemniaków (SE150),
- z produkcji buraków cukrowych (SE155),
- z produkcji roślin oleistych (SE160),
- z roślin przemysłowych (SE165),
- z chowu krów mlecznych (SE085),
- z chowu pozostałego bydła (SE090),
- z chowu owiec i kóz (SE095),
- z chowu trzody chlewnej (SE100),
- z chowu drobiu (SE105),
- z chowu zwierząt w ogóle (SE080).

Produkcja roślinna

Produkcja roślinna w rolnictwie ma charakter pierwotny. Dzięki procesom fotosyntezy wytwarzane są nowe produkty, które mogą mieć charakter produktów finalnych lub też mogą podlegać dalszemu przetwarzaniu w gospodarstwie rolniczym, głównie w produkcji zwierzęcej. Rozwój rolnictwa i dążenie do wzrostu efektywności technicznej i ekonomicznej prowadzonej działalności rolniczej objawiają się m.in. uproszczeniami w organizacji produkcji. Proces upraszczania produkcji roślinnej polega między innymi na uproszczeniu w nawożeniu, ochronie roślin i agrotechnice. Za działania prowadzące do uproszczenia organizacji gospodarstwa należy również uznać:

- likwidację gałęzi drobnych (głównie samozaopatrzeniowych);
- rezygnację z uprawy roślin pastewnych na glebach dobrych i bardzo dobrych;
- rezygnację z upraw roślin okopowych na glebach bardzo ciężkich;
- ograniczenie liczby upraw do roślin sprzątaných tylko kombajnami zbożowymi (rzepak, zboża, strączkowe, kukurydza);

- specjalizację produkcji (połączoną często z rezygnacją z działalności pobocznych i/lub działalności o niskiej opłacalności).

Do gałęzi produkcyjnych najczęściej występujących w gospodarstwach rolniczych należą przede wszystkim zboża i rośliny okopowe. Znaczenie zbóż z roku na rok wzrasta. Wśród gospodarstw stanowiących próbę badawczą wyraźnie widoczny jest proces upraszczania produkcji, objawiający się ograniczaniem liczby uprawianych grup roślin. Jedynie w przypadku upraw sadowniczych oraz roślin oleistych liczba gospodarstw podejmujących taką działalność była większa niż liczba gospodarstw z niej rezygnujących. Procesy ograniczania liczby działalności produkcyjnych bardzo widoczne były w analizowanym okresie wśród gospodarstw prowadzących uprawę roślin okopowych. Aż 34,1% producentów zrezygnowało z produkcji buraków cukrowych, a 23,2% z produkcji ziemniaków (tab. 1). Największe zmiany jednak zaobserwowano wśród stosunkowo nielicznej grupy producentów roślin przemysłowych. W grupie tej rezygnację z produkcji stwierdzono wśród blisko połowy podmiotów (45,6%), które taką produkcję prowadziły w momencie przystąpienia Polski do struktur UE.

Tabela 1

Liczebność gospodarstw prowadzących analizowane działalności produkcji roślinnej w latach 2004 i 2009 (Polska ogółem)

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw				
	prowadzących działalność			rezygnujących z działalności	podejmujących działalność
	2004	2009	saldo	po 2004 r.	
Sady	642	674	32	58	90
Warzywa i kwiaty	1233	1028	-205	326	121
Ziemniaki	4678	3642	-1036	1086	50
Buraki cukrowe	1333	955	-378	454	76
Rośliny oleiste	1211	1639	428	221	649
Rośliny przemysłowe	171	118	-53	78	25

Liczba gospodarstw w próbie ogólnopolskiej 6881.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych FADN.

Proces eliminacji poszczególnych działalności produkcyjnych z działalności gospodarstw obserwowany był we wszystkich klasach wielkości ekonomicznej. Najwięcej gospodarstw rezygnujących z uprawy warzyw było w grupie gospodarstw uznawanych za nieżywotne ekonomicznie, tj. do 4 ESU wielkości ekonomicznej. Również z uprawy buraków cukrowych i roślin oleistych rezygnowały głównie gospodarstwa o relatywnie małym potencjale ekonomicznym. W obydwóch przypadkach największy udział gospodarstw rezygnujących z tych działalności stwierdzono wśród gospodarstw o wielkości 4-8 ESU. Natomiast częstotliwość rezygnacji z produkcji ziemniaków wzrastała wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Proces rezygnacji z niektórych działalności produkcji roślinnej naj-

częściej miał miejsce w analizowanym okresie w grupie gospodarstw polowych i w grupie gospodarstw mieszanych. Najczęstszym przedmiotem dywestyacji produkcyjnych w dziale produkcja roślinna były rośliny okopowe (tab. 2).

Tabela 2

Liczebność gospodarstw rezygnujących z poszczególnych działalności produkcji roślinnej w zależności od typu produkcyjnego gospodarstwa^a

Wyszczególnienie	Gospodarstwa według typów produkcyjnych ^b						
	AB	C	E	F	G	H	I
	Liczba gospodarstw rezygnujących z danej działalności ^c (odsetek gospodarstw rezygnujących z danej działalności spośród gospodarstw prowadzących tę działalność w 2004 – w %)						
Rezygnacja z sadów	19 (9,1)	2 (14,3)	1 (0,5)	1 (12,5)	4 (25,0)	7 (30,4)	24 (13,6)
Rezygnacja z warzyw	107 (20,9)	3 (1,9)	15 (35,7)	13 (65,0)	20 (69,0)	16 (39,0)	152 (34,7)
Rezygnacja z ziemniaków	184 (21,9)	13 (46,4)	11 (64,7)	90 (24,7)	171 (29,1)	164 (35,8)	453 (18,7)
Rezygnacja z buraków cukrowych	118 (31,1)	0 (0,0)	1 (50,0)	27 (73,0)	41 (46,1)	35 (27,3)	232 (31,7)
Rezygnacja z roślin oleistych	68 (13,0)	1 (16,7)	3 (27,3)	9 (56,3)	16 (40,0)	22 (18,8)	102 (19,5)
Rezygnacja z roślin przemysłowych	36 (38,3)	-	1 (100,0)	6 (85,7)	3 (42,9)	2 (50,0)	30 (4,67)

^a Typ rolniczy gospodarstwa jest jednym z kryteriów stosowanych w klasyfikacji gospodarstw rolnych w systemie FADN. Typ rolniczy jest określany na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM) gospodarstwa: AB – uprawy polowe (głównie produkcja zbóż), C – uprawy ogrodnicze (głównie produkcja warzyw i kwiatów), E – uprawy trwałe (głównie produkcja owoców), F – krowy mleczne, G – zwierzęta żywione w systemie wypasowym, H – zwierzęta ziarnożerne (głównie chów trzody i drobiu), I – mieszane.

^b Typ gospodarstw w 2004 r. według nomenklatury FADN.

^c Gospodarstwa nie wykazujące danej działalności w 2009 r., mimo iż występowała ona w 2004 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych FADN.

Intensywny rozwój rynku surowców, które mogą zostać wykorzystane do produkcji biopaliw, wyraźnie stymuluje wzrost skali i wartości produkcji roślin oleistych, a w warunkach polskich w szczególności rzepaku. Jak podaje GUS, powierzchnia uprawy roślin oleistych w latach 2004-2009 wzrosła w Polsce o blisko połowę. W opisywanej grupie gospodarstw towarowych wartość produkcji rzepaku podwoiła się (wzrost o 118%), na co złożyły się zarówno wzrost areалу, jak i wzrost cen. Liczba gospodarstw prowadzących produkcję roślin oleistych zwiększyła się o ponad 1/3, pomimo że z tej działalności zrezygnowało w analizowanym okresie 18,2% gospodarstw.

Zmniejszenie areálu upraw stwierdzono natomiast w przypadku warzyw i kwiatów (ok. 11%) oraz w przypadku buraków cukrowych. Zmniejszenie średniej ska-

li produkcji buraków cukrowych, mierzonej wartością produkcji, jako jedynej spośród analizowanych działalności, nastąpiło w latach 2004-2009 (tab. 3). Pomimo rezygnacji z produkcji ziemniaków przez 1086 gospodarstw, a podjęciu takiej działalności przez zaledwie 50 podmiotów, w badanym okresie skala produkcji ziemniaków nie uległa większym zmianom, co oznacza głównie wzrost średniej skali produkcji w gospodarstwach kontynuujących tę produkcję.

Tabela 3

Skala działalności badanych gospodarstw (Polska ogółem)

Wyszczególnienie	Przeciętny rozmiar działalności w gospodarstwach prowadzących daną produkcję		Rozmiar działalności w gospodarstwach likwidujących daną produkcję	
	2004	2009	średnia 2004	mediana 2004
Obszar (ha)				
Sady	4,0	5,3	0,8	0,4
Warzywa i kwiaty	2,8	3,0	1,7	0,7
Produkcja (tys. zł)				
Ziemniaki	8,8	11,6	4,2	1,9
Buraki cukrowe	41,4	33,7	30,2	17,8
Rośliny oleiste	28,3	45,6	8,5	4,7
Rośliny przemysłowe	15,6	31,9	11,1	6,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych FADN.

Produkcja zwierzęca

Eliminacja z prowadzonej działalności rolniczej niektórych działalności czy gałęzi produkcji może mieć podłoże ekonomiczne (m.in. likwidacja działalności o niskiej opłacalności, uproszczenie organizacji produkcji celem ograniczania kosztów, specjalizacja produkcji w celu poprawy efektywności wykorzystania zasobów) lub społeczne (m.in. eliminacja nieprzyjemnych zapachów, zmniejszenie pracochłonności produkcji w celu umożliwienia realokacji zasobów siły roboczej do pracy poza gospodarstwem, zmiana modelu pracy umożliwiająca kilkudniowe wyłączenie się rodziny z prowadzonej działalności).

Materiał liczbowy uzyskany z FADN nie pozwala na ocenę przesłanek podjęcia decyzji o zaniechaniu chowu poszczególnych gatunków zwierząt, pozwala natomiast na ocenę natężenia tego zjawiska wśród gospodarstw towarowych. Analiza danych źródłowych wyraźnie wskazuje na zmniejszanie się liczby gospodarstw utrzymujących wszystkie grupy zwierząt (tab. 4). Tradycyjnie już od lat wyraźny jest bardzo duży regres wśród hodowców owiec. Liczba gospodarstw utrzymujących tę grupę zwierząt zmniejszyła się o blisko 1/3, a spośród gospodarstw, które prowadziły tę gałąź produkcji w 2004 r., zrezygnowało z niej 43,6%. Większy odsetek gospodarstw rezygnujących z danej działalności stwierdzono tylko w przypadku drobiu, z którego chowu zrezygnowało 48% gospodarstw. Z produkcji mleka zrezygnowało co szóste gospodarstwo (17,3%), a z chowu trzody chlewnej co czwarte (24,4%).

Tabela 4

**Liczebność gospodarstw prowadzących chów poszczególnych grup zwierząt
w latach 2004 i 2009 (Polska ogółem)**

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw				
	prowadzących działalność			rezygnujących z działalności	podjmujących działalność
	2004	2009	saldo	po 2004 r.	
Produkcja zwierzęca	5939	5600	-339	373	34
Krowy mleczne	4299	3610	-689	750	61
Inne bydło	4575	4181	-394	509	115
Owce	94	66	-28	41	13
Trzoda chlewna	4820	3702	-1118	1177	59
Drób	419	268	-151	201	50

Liczba gospodarstw w próbie ogólnopolskiej 6881.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych FADN.

W wyniku rezygnacji z utrzymywania zwierząt przez kolejne gospodarstwa, udział gospodarstw bez produkcji zwierzęcej w badanej próbie zwiększył się z 13,7% w 2004 r. do 18,6% w 2009. Średnio biorąc, w badanym okresie na 10 gospodarstw rezygnujących całkowicie z produkcji zwierzęcej, decydowało się ją rozpocząć jedno gospodarstwo nieprowadzące takiej działalności.

Proces eliminacji poszczególnych gatunków zwierząt z działalności produkcyjnej gospodarstwa miał miejsce zarówno w gospodarstwach o małym, jak i o dużym potencjale ekonomicznym. Podejrzewać jednak należy, że determinowany był w poszczególnych grupach przez różne czynniki. Największy odsetek gospodarstw rezygnujących całkowicie w badanym okresie z produkcji zwierzęcej stwierdzono w grupie gospodarstw specjalizujących się w uprawach trwałych (E), na drugim miejscu znalazły się gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych (C). W obydwóch grupach z produkcji zwierzęcej zrezygnowało blisko co drugie gospodarstwo spośród gospodarstw prowadzących taką działalność jeszcze w 2004 r. (tab. 5). Jak można się było spodziewać, gospodarstwa bardzo rzadko rezygnują ze swojej głównej działalności. W omawianej grupie gospodarstw towarowych, z chowu krów mlecznych zrezygnowało blisko co piąte gospodarstwo „wielokierunkowe” i zaledwie co pięćdziesiąte gospodarstwo typu mlecznego. Podobną prawidłowość można zaobserwować w przypadku pozostałych grup zwierząt.

Liczba gospodarstw utrzymujących poszczególne grupy zwierząt zmniejszyła się, ale tylko w przypadku owiec stwierdzono wyraźne zmniejszenie pogłowia (-16%). W przypadku trzody chlewnej pogłowiu utrzymywało się na zbliżonym poziomie jak w 2004 r. (-0,7%), wzrosło natomiast pogłowie drobiu (+9,8%) i bydła (krowy mleczne + 13,6%, inne bydło +39,7%). W przypadku wszystkich omawianych grup zwierząt wzrosła średnia wielkość stad, na co wpłynął również fakt, że średnia liczebność stad w gospodarstwach rezygnujących z chowu zwierząt była mniejsza niż w grupie, która przy tej działalności pozostawała (tab. 6). Należy to uznać za przejaw następującej koncentracji w produkcji zwierzęcej.

Tabela 5

Liczebność gospodarstw rezygnujących z chowu zwierząt w zależności od typu produkcyjnego gospodarstwa

Wyszczególnienie	Gospodarstwa według typów produkcyjnych ^a						
	AB	C	E	F	G	H	I
	Liczba gospodarstw rezygnujących z danej działalności ^b (odsetek gospodarstw rezygnujących z danej działalności wśród gospodarstw prowadzących tę działalność w 2004 – w %)						
Rezygnacja z produkcji zwierzęcej	215 (26,4)	8 (47,1)	10 (58,8)	2 (0,4)	3 (0,4)	29 (3,1)	106 (3,6)
Rezygnacja z krów mlecznych	194 (39,1)	7 (87,5)	5 (62,5)	9 (1,9)	14 (1,8)	89 (40,5)	432 (18,5)
Rezygnacja z innego bydła	162 (28,3)	5 (62,5)	6 (66,7)	3 (0,6)	6 (0,8)	78 (27,1)	249 (10,1)
Rezygnacja z owiec	14 (51,9)	1 (100,0)	-	2 (66,7)	3 (23,1)	3 (25,0)	18 (47,4)
Rezygnacja z trzody	269 (39,4)	6 (50,0)	7 (100,0)	120 (73,2)	256 (67,2)	42 (4,8)	477 (17,5)
Rezygnacja z drobiu	40 (58,8)	1 (50,0)	3 (75,0)	8 (57,1)	18 (64,3)	18 (20,2)	113 (52,1)

^a Typ gospodarstw w 2004 r. według nomenklatury FADN.

^b Gospodarstwa nie wykazujące danej działalności w 2009 r., mimo iż występowała ona w 2004 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych FADN.

Tabela 6

Wielkość stad w gospodarstwach z daną działalnością produkcyjną (LU^a)

Wyszczególnienie	Przeciętny rozmiar działalności w gospodarstwach prowadzących daną produkcję		Rozmiar działalności w gospodarstwach likwidujących daną produkcję	
	2004	2009	średnia 2004	mediana 2004
	Produkcja zwierzęca	31,5	36,2	16,2
Krowy mleczne	9,17	12,4	2,5	1,2
Inne bydło	5,3	8,1	1,7	0,8
Owce	5,1	6,1	1,9	0,3
Trzoda chlewna	22,2	28,7	8,7	3,1
Drób	35,9	61,6	1,3	0,4

^a Lu – jednostka przeliczeniowa zwierząt według nomenklatury FADN.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych FADN.

Podsumowanie

Przeprowadzone procedury obliczeniowe wykazały, że dywestycje produkcyjne, rozumiane jako zaniechanie danej działalności produkcyjnej, są bardzo często podejmowanym działaniem również w grupie gospodarstw towarowych. Świadczy o tym chociażby fakt, iż z uprawy ziemniaków i/lub chowu trzody chlewnej zrezygnowało w badanym okresie ponad tysiąc gospodarstw. Dywestycje produkcyjne są zatem nie tylko ciekawym z poznawczego punktu widzenia zagadnieniem, ale również mają duże znaczenie praktyczne. Istnieje jednak potrzeba wypracowania instrumentów pozwalających na ocenę ich efektywności.

Większość zaobserwowanych przypadków rezygnacji z działalności produkcyjnej należy uznać za działania porządkujące organizację gospodarstwa: koncentrację (rekoncentrację) produkcji, będącą wynikiem specjalizacji i/lub uproszczeń w prowadzonej działalności. Dywestycje tego typu mogą być zarówno elementem strategii rozwoju, strategii trwania, jak i strategii wyjścia z działalności rolniczej w ogóle (*end game strategy*). Ewidencjonowane w bazie FADN dane nie pozwalają jednak na delimitację badanej próby gospodarstw w celu identyfikacji gospodarstw dokonujących dywestycji paliatywnych (wygaszających całkowicie działalność rolniczą), pozwalają natomiast na podjęcie prób oceny efektywności ekonomicznej ograniczania produkcji.

Ciekawe z poznawczego punktu widzenia są przypadki repozycjonowania działalności gospodarstwa, czyli zmiany działalności podstawowej. Są to przypadki zbyt mało liczne, aby można było poddać je szczegółowej analizie (np. efektywności ekonomicznej). Wykorzystywana w badaniach baza danych FADN nie daje możliwości dokonywania studium przypadków bez zgody właściciela gospodarstwa. Dlatego też należy w tym celu zastosować metody behawiorystyczne, bazujące na bezpośrednim kontakcie badacza z obiektem badań.

Literatura:

1. Boddewyn J.J.: International divestment. A survey of corporate experience. Business International of Corporate Experience. Business International. New York 1976.
2. Chastin C.E.: Divestiture: antidote to merger mania. Business Horizons, vol. 30, nr 6, 1987.
3. Decker C., van der Velden R.: Desinvestition von Unternehmensteilen aus der Sicht des Ressourcen- und Kompetenzansatzes [w:] Neue Perspektiven des Strategischen Kompetenzmanagements (red. C. Burmann, J. Freiling, M. Hülsmann, M. Hrsg). Wiesbaden 2006.
4. Fereniec J.: Ekonomika i organizacja rolnictwa. Wydawnictwo KEY-TEXT, Warszawa 1999.
5. Halamska M.: Pięć lat w UE: stare i nowe procesy zmian na polskiej wsi. Wieś i Rolnictwo, nr 2 (143), 2009.
6. Lovejoy F.A.: Divestment for profit. Financial Executives Research Foundation. New York 1971.
7. Musiał W.: Rozważania nad upadłością gospodarstw rodzinnych w Polsce. Wieś i Rolnictwo, nr 1 (142), 2009.
8. Osbert-Pociecha G.: Dywestycje w przedsiębiorstwie. Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 794, 1998.

9. Straszyński W.: Zaniechanie niektórych rodzajów działalności. Organizacja i Kierownictwo, nr 1, 1989.
10. Wojewodziec T. Dywestycje w gospodarstwach rolnych – istota, definicje, podział. *Więś i Rolnictwo*, nr 2 (147), 2010.
11. Wojewodziec T., Musiał W., Mikołajczyk J.: Upadek ekonomiczny gospodarstw rolniczych Pogórza i Beskidów Zachodnich. Sprawozdanie z projektu badawczego nr 2P06R 020 30 współfinansowanego ze środków MNiSW. Maszynopis. Zakład Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, 2008.
12. Wojewodziec T.: Perspektywy gospodarstw suplementarnych Pogórza Zachodniobeskidzkiego i Beskidów Zachodnich. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie – Problemy Rolnictwa Światowego*, t. 4 (XIX), z. 3. 2008.
13. Wojewodziec T.: Zjawiska schyłkowe w gospodarstwach osób fizycznych i prawnych na obszarze Karpat Polskich [w:] *Sytuacja ekonomiczna gospodarstw z terenów górskich i podgórskich. Program Wieloletni 2005-2009*, nr 185. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010.

TOMASZ WOJEWODZIC
JAROSŁAW MIKOŁAJCZYK
University of Agriculture
Kraków

PRODUCTION DIVESTMENTS IN COMMERCIAL FARMS – AN ATTEMPT AT IDENTIFYING THE SCALE OF THE PHENOMENON

Summary

This study raises the issue of divestments in agricultural holdings, which is now becoming topical. The processes of limiting or abandoning certain agricultural activities constitute an intrinsic element in evolution in agricultural holdings. However, in such turbulent circumstances, the dynamics of this phenomenon is gaining speed, which may reflect a decline in or the development of economic entities.

This study attempts to estimate the scale and structure of production divestments in individual commercial farms. The theoretic considerations are supplemented with analysis results, taking into account the production type of the holding. The most numerous group out of the 6881 holdings surveyed was formed by the holdings which had abandoned potato production (1086 entities) and pig breeding (1177 entities). Most of the observed instances of retreating from agricultural activity should be viewed as measures to streamline the organisation of the holding: the production concentration (re-concentration), resulting from a specialisation and/or simplification in the activities conducted.